

Данко Перић,

Публициста, Београд

dankoperic54@gmail.com

Др Марија Илић - Агапова и њена историјска синеза о браниоцима Београда, међу којима су били и Срби из Далмације

Резиме: Др Марија Илић - Агапова (Пађене код Книна, 1895-Београд, 1984), архивар, преводилац, библиотекарка (њеним именом су названи награда Библиотека града Београда, као и једна од градских библиотека) објавила је више новинарских текстова о Београду у Првом свјетском рату. Написала, је, такође, неколико текстова о том важном историјском периоду у њеној родној Далмацији, тада једној од покрајина Аустроугарске монархије. У догађајима у Далмацији била је и учесник, као гимназијалка у Сплиту. У једном тексту као новинар репортер свједочи о родним Пађенима у тренутку када се сазнало да је Београд пао у руке Аустроугара.

Највише је објављивала о сликарима, учесницима рата: Надежди Петровић (нпр. “Знаменита Београђанка Надежда Петровић као као национални радник”, “Општинске новине” Београд), Бети Вукановић и њеном супругу Ристи Вукановићу, и другима.

Сегменти тих текстова или интегрални новинарски текстови о ратном Београду, као и они о Сплиту и осталим дијеловима Далмације, ушли су касније у “Илустровану историју Београда” (Београд 1933; друго издање Београд, 2002), “Одабране радове” (Београд, 2002) и у сами наслов њеног романа „Син браниоца Београда“ (Београд, 2003).

У уводнику обновљеног издања “Илустроване историје Београда” др Предраг Ј. Марковић пише да та књига “...показује да је могуће написати елегантну, тачну и популарну историјску синтезу”.

У тој и другим “популарним историјским синтезама” Марије Илић - Агапове за мјесто су се “изборили” и њени земљаци далматински Срби. Они су у тим текстовима, за разлику од осталих актера, углавном остали безимени, стога је било потребно обавити истраживање о којим људима је ријеч. Тако је, без навођења имена, писала и о судбини своје породице у Првом свјетском рату, о мајци (Марија Илић) која је грешком добила телеграм команде једне српске војне јединице да је погинуо њен син (Вељко). Вељко Илић је брат Марије Илић - Агапове, а у њеним текстовима је и један од најмлађих бранилаца Београда.

Прије него је постао Београђанин, Вељко је, као и ауторка Марија Илић, похађао сплитску гимназију, одакле је протјеран због исмијавања аустроугарског цара Фрања Јосифа, чија је слика била у излогу продавнице. Вељко Илић је послвије Првог свјетског рата отишао на

школовање у Француску, потом се вратио у Краљевину СХС гдје је постао државни службеник, а тим податком и завршавају доступни биографски подаци о њему.

Кључне ријечи: Марија Илић-Агапова, библиотекар, Илустрована историја Београда, браниоци Београда, добровољци.

Када је 2001. године, на основу приједлога књижевника Јована Радуловића, тадашњег директора Библиотеке града Београда, установљено да награда за најбоље библиотекарe у главном граду, понесе име Марије Илић-Агапове, вјероватно је мало ко, изузев предлагача знао нешто више о тој значајној личности српске културе. Изузетак су били Љубомир Дурковић-Јакшић („Марија Илић Агапова, први управник Библиотеке и Музеја општине Београд, Годишњак града Београда, XXXI, 1984) и биографско-библиографски подаци у *Лексикону писаца Југославије*, Нови Сад, 1972, али у том тексту је ријеч о њој само као као књижевном преводиоцу.

У идуће двије – три године је детаљније обрађен њен рад у новинарству, историографски, као и књижевно-теоријски рад.¹

Марија Илић је рођена у селу Пађене код Книна, 1895. године, у породици Лазара и Марије Илић, рођене Опачић из села Плавна. Лазар Илић се и данас у том крају памти као винар.²

Данас су њеним именом названи награда Библиотека града Београда, једна од градских библиотека (одјелење у Новом Београду) и улица у приградском насељу Падинска Скела.

Илић Агапова је објавила више новинарских текстова о београдским сликарима, учесницима Првог свјетског рата: Надежди Петровић (нпр. “Знаменита Београђанка Надежда Петровић као као национални радник”, “Општинске новине” Београд), о Бети Вукановић, њеном супругу Ристи Вукановићу... Могло би се рећи да су текстови о браниоцима Београда, једна од њених омиљених новинарских тема.³

¹ Рад Илић-Агапове би требало истражити културолошки, социолошки, а на архиварима је да опишу њен допринос архивистици.

² У Книнској крајини урбана легенда казује да су вино из Илићевог подрума пили сватови „два краља“ (наводно када су се женили црногорски књаз Никола Петровић (каснији краљ), и његов рођак југословенски краљ Александар Карађорђевић, примједба Д.П).

³ Неколико текстова прештампано је у: Марија Илић-Агапова „Одабрани радови“, Београд, 2002.

У уводнику обновљеног издања *Илустроване историје Београда*, др Предраг Ј. Марковић пише да та књига "...показује да је могуће написати елегантну, тачну и популарну историјску синтезу". А у тој историјској синтези, ауторка пише и о члановима своје породице и другим далматинским Србима, али не наводећи имена.

Између осталог, у тој књизи су и текстови који говоре о њеним земљацима- далматинским Србима, као и о њеној породици у Првом свјетском рату. У једном од текстова ријеч је о њеном брату Вељку (иако не наводи његово име, као и о њиховој мајци Марији Илић, рођеној Опачић).

Вељко Илић (Пађене, Книн, 1899-Београд,?), ученик сплитске гимназије (коју је и Марија Илић похађала у исто вријеме као њен брат) је (1913. или 1914. године) вербално напао колегу гимназијалца који је застао пред излогом неке бакалнице са фото-журналом посвећеним Фрањи Јосифу. У Мирковој (непотпуној) биографији ⁴ наводи се да је због тога у затвору провео три мјесеца, забрањено му је да се даље школује у Краљевини Аустроугарској. Илић је, упркос неприликама својственим ратном стању (Други балкански рат), успио да се домогне Београда гдје је наставио школовање, али је убрзо дошао Велики рат, у којем је он постао један од бранилаца Београда. Касније је студирао право у Бордоу, Француска и био државни службеник у Краљевини СХС. Преминуо је у Београду (није наведена година), а „загубљени“ су и други биографски подаци о њему.

О том младом добровољцу, којем, дакле, не наводи име, пише симболизујући њиме цијелу предратну генерацију. Марија Илић-Агапова свједочи: „Борба Србије у Светском рату представљала је у исто време и борбу Словена, који су стењали под аустријским ропством. На Србију су биле упрте очи свих Срба, Хрвата и Словенаца, који су живели у земљама под Аустријом. Као што су у добровољце ступали одрасли Срби, Хрвати и словенци, које је рат затекао у Београду, тако су у редове најмлађих бранилаца Београда ступили и дечаци из осталих крајева, које је рат затекао у Београду.

Један од таквих дечака, чију ћу историју овде испричати, нашао се стицајем прилика у Београду у доба светског рата. Пре рата био је ђак Државне реалке у Сплиту (...) У Београду је био смештен код једне угледне породице у којој је остао до почетка рата. Кад је рат започео, породица је одвела собом и малог дечака у унутрашњост. Ту су настале душевне муке дечака. Иако су сви чланови породице били пажљиви према њему као и према својој деци, он је патио. Осећао је моралну дужност, да се уклони из породице, која се и сама борила с невољама избегличког живота. Приближавала се јесен 1915. године. Дечак је створио одлуку да се врати у престоницу, која га је 1913. тако пријатељски примила. Иако му је било жао мајке, одлучио је да ступи у добровољце. Био је здрав и

⁴ Видјети: Јован С. Радојчић, *Срби, Српска крајина, Далмација, Славонија, Хрватска. Биографски лексикон*, Београд, 1944, 233 (биографије Мирка Илића и Марије Илић-Агапов).

добро развијен. Слагао је да има више година него што му је стварно било и тако су и њега примили у славни Сремски одред Воје Танкосића... Био је тешко рањен у борбама на Ади Циганлији. После много месеци проведених по разним болницама, оздравио је и спасио се очигледне смрти благодаревши пожртвованости лекара. Његова мајка међутим је добила жуту поштанску карту на којој је писало, да је дечак погинуо. Дуго је окретала карту у мршавим рукама. То јој је било најмање дете... Уморна и скрхана болом, села је дечакова мајка на свој кревет, својим је рукама запалила и задела у кољиво четири свеће. Једну за најмлађег, а друге три за тројицу старијих синова. Тако је провела читаву ноћ све док се свеће нису угасиле...“.⁵

О браниоцима Београда, Илић-Агапова је писала и у приказу књиге *Fragmenta tragoedia belli* Мирка Голубовића: „Ништа на свету није могло наелектрисати васколику нашу предратну омладину до те мере, у једном великом колективном замаху, као вест о борбама под Београдом. Школа, књиге, школске клупе, то је све овој омладини изгледало као бескрајно сићушна мизерија према овоме. „Вихор“ што га је некад уздизао Владимир Черина⁶ захватио их је све, и, да су могли, сви би дошли овамо да бране београдске зидине, као што су и дошли сви они који су могли. То је био занос сличан заносу омладине из 48. године прошлог века. Кога није хтела војска ишао је у комите. Голобради, сви деца, петнаест, шеснаест година, разапињали су се ови млади ратници, мрштали, само да би изгледали старији... У књизи „Фрагмента трагедиа белли“ ти млади јунаци добили су свој колективни споменик, јер је ова књига врло књижеван, дубоко дирљив, историјски веран исечак борбе под Београдом 1915, како је видео, доживео и преживео један од тих младих јунака из сремског добровољачког одреда, написана обзиром на колективну психологију свих учесника“.⁷

Она је и на Радио Београду читала, између осталог, и неколико текстова о том важном историјском периоду. У тексту – свједочанству о њеној родној Далмацији, тада једној од покрајина Аустроугарске монархије, говори и о родним Пађенима у тренутку када се

⁵ Марија Илић Агапова, *Илустрована историја Београда*, Београд 2002, 385-386.

⁶ Владимир Черина (1891-1932), хрватски и југословенски пјесник. Рођен је у Сплиту од 1911, уређивао је два омладинска часописа *Вал*, који полиција након неколико бројева забрањује а од 1913. *Вихор*. Активан у омладинском покрету који се борио за рушење Аустро-Угарске и уједињење Јужних Словена. Био је умијешан у покушај атентата на бана Марка Цуваја 8. јуна 1912. Часопис *Вихор* који је покренуо 1913, излазио је до почетка Првог свјетског рата. На Крфу, у *Српским новинама* објавио је неколико есеја. Због симптома параноје, 1922. је смјештен у шибенску болницу за душевне болести. У болници је преминуо десет година касније.

⁷ Марија Илић Агапова, *Одабрани радови*, Београд 2002, стр. 222-223.

сазнало да је Београд пао у руке Аустроугара, 1915. године: „ ...Сачували су: и веру, и обичаје и језик, и поштење. Познавала сам их све по имену. То су били: сердари, капетани, чауши наших околних села. Сваки за себе – сила. Још се понеком низ плећа обесио перчин украшен иликама... 'Пао је Београд'. Реч је пала неком из уста, а свима као да је пао чекић на главу. Гледам их и осећам да ми је лице влажно. Од њих нитко да је трено. Полако се почело говорити о Београду, а из њихова говора провејавала је једна огромна, велика љубав. Најстарији капетан сагао главу. Тамо у бојевима на Дрини погинуо му је унук, Петру је погинуо син, чаушев је пребегао у Србију већ први дан... Ватра је искрила, осветлила строга, горштакча лица. По крајевима је био мрак. Ни даљина, ни туђа власт нису прекинули везе, било је исто осећање свагде. Тридесет старих далматинских горштака, проседили су ову ноћ спомињући Београд“.

Да ли је и данас, када јој је посвећена библиотекарска награда, назив једног библиотекарског одјељења у Београду, и улице, познато довољно података о овој личности?

Зна се да је била историчар, архивар, преводилац, врсан познавалац више свјетских и других језика, писац књига за дјecu, аутор стручних радова из области библиотекарства, новинар. Неколико година бавила се адвокатуром и заштитом права жена. Од 1908. до 1913. полазила је „Институт царице Марије“ при црногорском двору на Цетињу (на руском језику). Правни факултет у Загребу уписала је 1918, када је имала већ 23 године, а на том факултету 1923. је дипломирањем одбранила и „средњоевропски“ докторат. Адвокатуром се бавила од 1926, послџе положеног адвокатског испита. Постављена је 1932, за првог директора градске библиотеке у Београду, основане почетком претходне, 1931. године, отада се звала Општинска библиотека Београда.

Библиотеком је руководила 13 година, а од 1941. и градским Музејем. Материјал чије прикупљање је организовала био је основ и за формирање Историјског архива града Београда. Комунистичке власти под оптужбом да је радила и у вријеме рата, избациле су је непосредно послџе ослобођења Београда из службе, а 1947. је донијета одлика о њеном пензионисању. Међутим, и послџе тога објављивани су јој преводи са руског (углавном дјела соцреалистичке књижевности) и италијанског. Хонорарно је држала наставу страних језика у Високој дипломатско-новинарској школи, што представља и неку врасту њене политичке рехабилитације, а била је и предавач на курсевима архивистике.

Недавно је“обновљен“ и податак да је била прва жена полицијски официр у данашњој Србији, односно једна од првих у Југославији (Ljubinka Katić, Vojana Miljković – Katić, DR MARIJA ILIĆ AGAPOVA FIRST FEMALE POLICE OFFICER IN SERBIA, У: МЕЃУНАРОДНИ НАУЧНИ СКУП „DANI ARČIBALDA RAJSA“ ZBORNİK RADOVA, Београд, 2011, 181-190).

Илић Агапова је написала више радове о правима жена и о борби против малољетничке деликвенције.

Била је изузетно успјешна у библиотекарству („поетеса библиотекарства“ - пише за њу Светлана Јанчић), а у музеологији је била од 1929. као референт Општинске библиотеке у Београду. Повјерени су јој многи важни послови – припрема оснивања музеја са галеријом слика и архива, организација конкурса за нови грб Београда (избор је водио проф. Станоје Станојевић, а грб - рјешење Ђорђа Андрејевића Куна из 1931, остало и данас) и други. Одборници града наручили су 1931, поводом 125. годишњице ослобођења Београда од Турака, да за дјецу напише дјело у причама о историји града, па је тако настала *Илустрована историја Београда*, 1933. године.

Извори:

Светлана Јанчић, Поетеса библиотекарства Марија Илић – Агапова, текст на интернет сајту Библиотеке града Београда

(Ljubinka Katić, Vojana Miljković – Katić, Dr MARIJA ILIĆ AGAPOVA FIRST FEMALE POLICE OFFICER IN SERBIA, у: Међународни научни скуп „Дани Арчибалда Рајса“, Зборник радова, Београд, 2011, 181-190)

Литература:

Енциклопедија српске историографије, Београд, 1997, 397-398 (биографија)

Радојчић, Јован С, Срби, Српска крајина, Далмација, Славонија, Хрватска. Биографски лексикон, Београд, 1944, 233 (биографија Марије Илић-Агапове)

Др Предраг Ј. Марковић, Велика књига о великом граду, предговор репринт издању *Илустроване историје Београда*, Београд, 2002, 9-15

Лексикон писаца Југославије, Нови Сад, 1972-1997, II, 455 (биографија)

Љубомир Дурковић – Јакшић, Марија Илић – Агапова, Годишњак града Београда, књ. 31, Београд 1984, 197-203.

Библиографија :

Илустрована историја Београда, Београд 1933 (репринт Београд, 2002)

Јавне библиотеке, Београд 1934.

Син браниоца Београда, Београд 1939 (репринт „Син браниоца Београда – Догађај из историје Београда“, Београд 2003)

Преводи с руског

Б. Гаљин, У Донбасу, Београд 1946.

А. Шишко, Алпи, Београд 1946.

Ш. Љиф, Осиромашење пролетеријата у условима опште кризе капитализма, Београд 1948.

Г. Мединскиј, Марија, Београд 1948.

Ј. Горелик, Завод са три ордена, Београд 1949.
З. Ј. Израелсон, Хигијена рада, Београд 1949.
В. Орлов, Проналазашева тајна, Београд 1949.
М. Шагињан, Путевина петољетке, Београд 1950.

Преводи с италијанског

А. Моравија, Римљанка, Суботица 1956, Сарајево 1967.
И. Уголини, Роман о Ханибалу, Суботица 1962.
Д. Буцати, Једна љубав, Суботица 1965.

“Phd Marija Ilić -Agapova and her historical synthesis on defenders of Belgrade, among whom were Serbs from Dalmatia”

Resume: PhD Marija Ilić - Agapova (Padjene near Knin 1895 - Belgrade, 1984), Archivist, translator, librarian (prize of Belgrade City Library and also one of the city libraries in Belgrade is named after her) published several journalistic articles on Belgrade in the First World War. Also, she wrote a few articles about this important historical period in her native Dalmatia, a province of the Austro-Hungarian monarchy in that period. As a high school student in Split, she was a participant in the events in Dalmatia. As a journalist reporter, in one article she testified about her native Padjene, in time when Belgrade fell to the Austro-Hungarians arms.

She was publishing the most about painters, participants of the war: Nadežda Petrović (e.g. "The famous citizen of Belgrade Nadežda Petrović as a national worker", "Municipal newspaper" Belgrade), about Beti Vukanović and her husband Risto Vukanović, and others. Segments of the texts or integral journalistic texts about wartime Belgrade, as well as those of Split and other parts of Dalmatia, entered later in the "Illustrated History of Belgrade" (Belgrade, 1933; second edition Belgrade, 2002), "Selected Works" (Belgrade, 2002) and in the title of her novel "The son of the defender of Belgrade" (Belgrade, 2003).

In an editorial for the updated edition of "Illustrated History of Belgrade" PhD Predrag J. Marković said that the book "... shows that it is possible to write elegant, accurate and popular historical synthesis". In this and other "popular historical syntheses" of Marija Ilić- Agapova her countrymen, Dalmatian Serbs have “fought” for a place. Unlike other actors, her countrymen are in this text but they remained without names, so it was necessary to research about which the people in question. Without mentioning names, she was writing about the fate of her family in the First World War, about her mother (Marija Ilić) who mistakenly received a telegram command of a Serbian military unit that killed her son (Veljko). Veljko Ilić was brother of Marija Ilic Agapova, and in her articles he was one of the youngest defenders of Belgrade.

Before becoming a citizen of Belgrade, Veljko, like the author Marija Ilić, attended high school in Split, from where he was expelled for mocking the Austro-Hungarian Emperor Franz Joseph, whose image was in a store window. Veljko Ilić, after the First World War, went to school in France, then returned to the Kingdom of SHS, where he became a civil servant, and that information is the end of available biographical information about him.